

בערמה להיפטר ממעשרות על תבואתו, ואיך עושה? מכניסה לביתו במוץ שלה, ואף שהערמה הזו לא תתיר לו לאכול מהם אכילת קבע אלא "עראי", מכל מקום, מרוויח מערמתו זו כדי שתהא בהמתו אוכלת, שכל אכילת בהמה היא אכילת עראי, והותרה, ובאופן זה פטורה התבואה מן המעשר.

ומתורץ, שאין להביא ראייה מבריייתא זו ש"ספק מוציא מידי ודאי", אם משום שהוא "ודאי וודאי", אם משום שהוא "ספק וספק".

והגמרא ממשיכה להוכיח שספק מוציא מידי

ודאי.

והכי אין ספק מוציא מידי ודאי? ! והא תניא הרי שנינו בבריייתא:

אשה היולדת, טמאה טומאת לידה, שבוע ללידת זכר ושבועיים לנקבה. ואחריהם יש לה "ימי טוהר", שהדם היוצא ממנה מן המקור נחשב דם טהור, במשך שלושים ושלשה ימים לזכר, וששים וששה ימים.

אמר רבי יהודה: מעשה בשפחתו של מציק מב-א אחד גבר אלים ישראלי וגר במקום ששמו רימון שהפילה והטילה את הנפל לבור, ובא כהן, חכם ומורה הוראה,⁽¹⁹⁾ והציץ בו בבור,

בדוק שבודאי יש בו איסור דרבנן.

ועוד מבאר, אכן הפירות פטורים אפילו מדרבנן, אלא שאת ה"הערמה" מותר לעשות רק לאכילת בהמה.

הרמב"ן סובר, שאם לבסוף מירחם בבית, חייב לעשרם מדאורייתא. וכן מדויק מדברי הרמב"ם [מעשרות ג ו].

והקשה המנחת חינוך [מצוה שצ"ה] הרי בסוגייתנו מבואר שאינו איסור דאורייתא, כי אם היה איסור דאורייתא, איך יכול ספק להוציא מאיסורו הודאי.

ועיין בחזון איש [מעשרות ג ג, ושביעית א יח], ובאפיקי ים [חלק ב סימן כט].

19. והתוס' כתבו כי אותו כהן, שוטה היה, לפי שאסור לו להיטמאות ל"נפלים" אפילו אם היה הנפל משבעת קרוביו.

ומבאר המהר"ם שהתוס' כתבו כן, משום שיש מבארים [שם] שהנפל היה של הגבירה ולא של השפחה, אלא שהשפחה הטילתו לבור, והכהן היה קרוב, לכן כתבו התוס', שעם כל זה, היה שוטה.

והטעם שרבנן אסרו לאכול אכילת קבע כתב הרשב"א בתשובותיו [סימן שס"א], כדי שלא יעשה כן לפטור את תבואתו בדרכים אלו. ובחידושי רבינו דוד בפסחים מבאר, מפני שלא יגזול את שבט הלוי.

היוצא לנו משיטת רש"י, שספק מוציא מידי ודאי איסור דרבנן.

והקשו הראשונים, עיין רמב"ן ותוס' הרא"ש בשם רבינו אפרים, אם כן, למה אמרה הגמרא במסכת פסחים [שם מופיעה הסוגיה כמות שהיא לפנינו] לגבי בדיקת חמץ שאין ספק מוציא מידי ודאי, הלא האיסור ודאי של בית בלתי בדוק הוא רק איסור מדרבנן, כמו שמבואר שם. ויש כאן אריכות גדולה ונביא דבריהם בקיצור:

רבינו אפרים מסיק מקושיא זו [ומעוד ראיות] שבבית מותר אפילו מדרבנן אפילו לאדם. ומה שאמר רבי אושעיא להאכיל "לבהמתו", הוא לאו דוקא.

וכיון שאין כאן אפילו איסור מדרבנן, אם אכן הכניסו במוץ, והיות ויש כאן ספק אם עשה כן, בא הספק מוציא מידי ספק, בניגוד לבית בלתי

עליו כלל לא ימי טומאה ולא ימי טהרה **אם נפל הטילה** וצריכה לישב ימי טומאה וטהרה, ועוד בדק **אם תמצוי לומר נפל הטילה**, אז יבדוק **אם זכר אם נקבה**.

יש כאן ספק מוציא מידי ספק.

ואיבעית אימא, אף אם ודאי נפל הטילה, טיהרוהו חכמים, **כיון שהולדה וברדלם מצויין שם**, "ודאי" גררוהו, היות והן מוחזקין בכך.

ובא ודאי ומוציא מידי ודאי.

רבי יוחנן ממשיך להוכיח שיטתו שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה אסורה.

איתיביה ממה שנינו, מצא תבנית יד או תבנית רגל — הרי אלו אסורין, מפני שכיוצא בהן נעבד —

וקשה **אמאי** למה אסורין — **הא שברים ניתנו**, הרי נשברו? מוכח ששברים הם חשובים, והגוים עובדין אותן.

ומתריצין: **הא תרגמה פירשה שמואל** שהמשנה מדברת בתבנית יד ורגל **העומדין על בסיסן ומשום שתבניות אלו חשובות והן בעצמן אלילים — קבעו אותן על בסיסן**. ואין להביא מכאן ראיה לשברי אלילים.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש ממה ששנינו בפרק הבא: עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים פסלו שלו וגם של חברו, אף שאינו אלילו. ושנינו שם: כיצד מבטלה? קטע ראש אונה ראש חטמה ראש אצבעה.

לידע אם זכר אם נקבה לקבוע לה כמה ימי טומאה וטוהר לנהוג [כי גם שפחה יושבת ימי טומאה וטוהר], ולא ראה את הנפל. ולכאורה, כהן זה האהיל על המת⁽²⁰⁾ ולא נזהר על טומאתו, **ובא מעשה לפני חכמים וטיהרוהו מטומאת מאהיל על המת, מפני שהולדה וברדלם מצויין שם** וגררוהו למקום שאינו מטמא טומאת אהל —

ומעתה, **הא הכא הרי במעשה זה דודאי הטילה נפל בבור, וספק שהחולדה גררוהו, ספק לא גררוהו —**

וקאתי ובא הספק ומוציא מידי ודאי, ולכן טיהרוהו חכמים.

הרי שספק מוציא מידי ודאי, וקשה על רבי יוחנן?

ומתריצין: **לא תימא אל תאמר: הטילה "נפל" ודאי לבור, אלא אימא אמור: הטילה "כמין נפל" לבור כמין שפיר**, והוא כיס הנמצא ברחם מלא רוח, ועדיין לא התרקם בו ולד, ואינו מטמא —

והוי "ספק" אם בכלל יש טומאה בבור, ובא "ספק" גרירת החולדה ומוציא מידי ספק. ואין מכאן ראיה שספק מוציא מידי "ודאי".

ומקשינן: איך אפשר לתרץ כן, **והא "לידע אם זכר אם נקבה הוא" — קתני שנינו**, ובשפיר מלא רוח אין היכר בין זכר לנקבה?

ומתריצין: כל זה בא הכהן לבדוק, **והכי קאמר כן התכוון רבי יהודה: הכהן הציץ, לידע אם רוח הפילה ואינה צריכה לישב**

היחיד, ולא יזה מקום גררוהו החולדה ובמהרש"א ובמהר"ם.

20. עיין בתוס' ובתוס' הרא"ש המבארים את מקום הבור, אם היה ברשות הרכים או ברשות

ומתרצינן: אכן יש חילוק בין שיברה לפיחסה, בשיברה ישראל הרי היא בטלה, אבל בפיחסה, הני מילי הדברים אמורים שהיא בטלה דפחסה עובד כוכבים ומגלה דעתו שכועס עליה ומבזה אותה, ועצם מעשה הפחיסה הוא המבטלתה [בצירוף שהיא מקולקלת, ושאר מעשי בזיון וכעס אינם נקראים ביטול כמו שמבואר שם]. אבל כשפחסה ישראל, לא בטלה, והגוי אומר: האליל אינו מקפיד על פחיסה.

אבל אם הישראל שיברה "ממש", בטלה מאליה, לדעת אביי לדעת ריש לקיש, מסברא הנ"ל, שהגוי אומר: אם לא הצילה על עצמה מידי ישראל, אינה יכולה להציל אחרים.

ורבא אמר: לעולם האמת היא כי פחסה ישראל נמו בטלה. כלומר, אין חילוק בין שבירה לפחיסה, ומעשה הפחיסה של הישראל, כמעשה שבירה, הוא ביטול מעולה, אלא אם כן, למה אינה בטילה לדעת ריש לקיש, הרי סוף סוף שבורה היא, והגוי מתיאש ממנה?

הטעם הוא, חכמים אסרוה בכל אופן שביטלה ישראל, משום גזרה דלמא יתכן שמקודם מנבה לה יגביהנה מן ההפקר⁽²²⁾,

ואילו ישראל, אינו מבטל עבודת כוכבים של עובד כוכבים גוי.

ומקשינן מהסיפא: אמאי, למה אינה בטילה, אף שלא הגוי שיברה אלא הישראל שיברה? — תיהוי תהיה דינה כעבודת כוכבים שנשתברה מאליה, מאותה הסברא של ריש לקיש, שאם אינה יכולה להציל עצמה מידי ישראל, אינה יכולה להציל אחרים⁽²¹⁾. וקשה על ריש לקיש, למה אינה מבוטלת מעצם היותה שבורה?

ומתרצינן: אמר אביי: לדעת ריש לקיש, אכן אם הישראל שיברה תהיה מבוטלת ומותרת, והמשנה מדברת כשהישראל לא שיברה, אלא שפחסה, מיעכה בפטיש עד שהתקלקלה צורתה, ולא חיסרה כלום, ואין כאן עבודת כוכבים שבורה.

ומקשינן: כי פחסה, מאי הוי, מדוע אינה בטילה, הלא פחיסה היא אחת מאופני ביטול אלילים, והא תנן, שנינו שם במשנה: פחסה הגוי אף על פי שלא חפרה — בטלה. וחזרת הקושיא, הרי עתה היא פחוסה ומקולקלת, וכשם שאם הישראל שיברה, לדעת אביי, הרי היא בטלה, למה לא תיבטל אם הישראל פיחסה?

21. הרמב"ן לדעתו [המובא לעיל עמוד הקודם הערה 7] מבאר הקושיא: בשלמא לרבי יוחנן, לא התייאש הגוי, כיון שלא ראה ולא ידע, אבל לריש לקיש, קשה, מה בכך שלא ראה, מכל מקום בטילה היא. וכן מבאר הריטב"א.

22. האם מדובר שהיתה דוקא של הפקר, וכיון שזוכה בה לכן אינו יכול לבטלה, או אפילו אם המגן אברהם בהלכות ראש השנה [אורח חיים סימן תקפ"ו סק"ה] סובר, שאף אם יש לעבודת כוכבים בעלים גוי, מכל מקום אין הישראל יכול לבטלה —

והטעם, למרות שאינה שלו, מכל מקום כיון שמצאה הישראל, ו"חייב באחריותו" להחזירה

22. האם מדובר שהיתה דוקא של הפקר, וכיון שזוכה בה לכן אינו יכול לבטלה, או אפילו אם

— מותרות האכנים בהנאה, מפני שהגוי מיטלה, בכך שסתר את הגל.

ואילו ישראל שהביא אכנים מן המרקולים וחיפה בהן דרכים וטרטיאות — אסורות בהנאה.

וקשה, אמאי אסורות, תיהוי כעבודת כוכבים שנשתברה מאליה שהרי סוף סוף סתורה היא, כנ"ל, וקשה על ריש לקיש?

ומתריצין: **הכא נמי כמו דאמר רבא:** גזירה שמא יגביה הישראל את כל הגל קודם שיסתורנו, ואזי לא תועיל לו ביטול, מפני שהיא עבודת כוכבים ביד ישראל⁽²³⁾.

ובהגבהה זו קונה אותה והרי היא שלו, והדר מיטיל לה —

והוי עבודת כוכבים ביד ישראל —

וכל עבודת כוכבים הבאה ביד ישראל והיא קנינו — אינה מיטלה לעולם וטעונה ביעור, כמו ששנינו בפרק הבא.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: שנינו ברייתא: **עובד כוכבים שהביא אכנים מן האליל ושמו מרקולים והוא גל של אכנים וכל הבא לעובדו זורק לו אבן, והגוי חיפה בהן בהאכנים דרכים וטרטיאות** [גירסת הרש"ש: **וטרטיאות והם דרכים מעיר לעיר**]

להגוי — נקרא "שלו" להלכה זו שאינו יכול לבטלה.

וחולק על הבית חדש [שם] הסובר דאם יש לה בעלים גוי לא קנאה הישראל, והוי עבודת כוכבים של גוים.

ולכאורה מדברי רש"י כאן משמע כשיטת הב"ח, שהרי רש"י כתב: "דכל דבר הפקר כגון מצאיה נקנית בהגבהה".

ומבאר המחצית השקל, שהמגן אברהם סובר שרש"י לא התכוון לומר שעסקינן דוקא בהפקר, אלא, רצה לכאר למה אם הגביהה הרי הוא שלו "להתחייב באונסין", כלומר: במה קנה, איזה מעשה קנין עשה? לכן מבאר, שכיון שאם היתה של הפקר היה מעשה ההגבהה מעשה קנין, לכן אף אם יש לה בעלים — פעל מעשה ההגבהה, על כל פנים, שתהיה שלו לענין להתחייב באונסין.

ועל פי דברי המגן אברהם אלו, מתרץ האבני מילואים קושיא אחרת. והיא:

לדעת הרשב"א [שו"ת ח"א סימן תר"ב] שדבר האסור בהנאה אין לו בעלים, קשה, למה אמר רבא שקנה בהגבהה, הרי לא שייך קנין ולא

נעשה שלו, כי הרי אין לה בעלים? ולדברי המגן אברהם מבואר, שאף שאין לה בעלים מדיני "קניני בעלות", אבל היות וחייב להחזירה וחייב באחריותה, הוי "בעלות לענין איסור" שלא יוכל לבטלה.

והאמת, שקושית האבני מילואים הקשו הרשב"א הריטב"א והר"ן.

הריטב"א מתרץ: "דאף על גב דכי מגבה לה איסורי הנאה היתה? ישראל זוכה באיסורי הנאה לחשבם שלו להוסיף בהם איסור. מכאן [— אפשר ללמוד] לישראל הזוכה בחמץ בפסח — שהוא אסור לאחר הפסח, כדין חמץ גמור שהיה לו קודם הפסח שעבר עליו הפסח".

ודברים דומים כתבו הרא"ה [מג א] והרשב"א [שו"ת ח"א סימן קע"ח] והר"ן [מג א].

וכן פסק הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה [פרק א הלכה ג'] ונפסק בשולחן ערוך [אורח חיים סימן תמ"ח].

ועיין בקצות החושן [סימן ת"ו סק"ב].

23. הקשו התוס': המקשן שהקשה כל הקושיות

ששנינו: ישראל המוצא עבודת כוכבים של מתכת, מה יעשה בה כדי לאבדה מן העולם שלא יהנה ישראל ממנה? רבי יוסי אומר: שחק אותה וזורה את שחקה לרוח או מטיל לים. אמרו לו חכמים לרבי יוסי: אין זו דרך הגונה לאבדה, כי אף הוא השחקים נעשה זבל לזבל את האדמה כשנזרים לרוח, ונמצא ישראל נהנה מהם כששדהו משתכחת, וכתוב [דברים יג]: "לא ידבק בידך מאומה מן החרם", אלא יוליכנה לים המלח ושאר מקומות דומים שנאבדין לגמרי.

וקשה: אמאי השחקים אסורים בהנאה, תיהווי כעבודת כוכבים שנשתברה מאליה?

ומתריצין: הכא נמי כמו דאמר רבא, שהיא אסורה אך ורק מטעם גזרה שמא יגביהנה ואחר כך יבטלה.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: שנינו ברייתא: רבי יוסי בן יסיאן אומר: מצא ישראל צורת דרקון [כמו נחש] והוא מהצורות שהגויים עובדין להן, וראשו חתוך — ספק לו אם עובד כוכבים חתכו ובטלה, ספק ישראל חתכו ואסורה, מותר הצורה בהנאה, מטעם "ספק ספיקא" שמא לא נעבד מעולם, ואף אם נעבד שמא ביטלו הגוי(24).

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש ממה ששנינו בברייתא: עובד כוכבים ששיפה עבודת כוכבים, גירד חתיכות מעבודת כוכבים של עץ, אם עשה כן לצורכו של הגוי להשתמש בשפאין להסקה, הרי היא, העבודת כוכבים ושיפויה, מותרין, שבמעשה השפיה ביטלה. ואם עשה כן לצרכה, ליפותה, הרי היא אסורה, כי לא ביטלה, ושיפויה מותרין, כי זורק אותן ואינו עובד להן.

ואילו ישראל ששיפה עבודת כוכבים של גוי, בין לצורכו בין לצרכה — היא ושיפויה אסורין.

וקשה: אמאי אסורות כשיפה ישראל לצורכו? תיהווי כעבודת כוכבים שנשתברה מאליה. שאמנם אם שיפה לצורכה, אסורה, כי גם אם שיפה הגוי הרי היא אסורה. אבל אם שיפה ישראל לצורכו, הרי בטלה היא?

ומתריצין: הכא נמי כמו דאמר רבא: גזירה שמא יגביהנה קודם שמבטלה, וזכה בה, ואין ביטול מועיל לה, שאין ביטול לעבודת כוכבים של ישראל.

איתחביה רבי יוחנן לריש לקיש ממה

האלו, למה הקשה אותן, האם לא ידע שאפשר לתרץ: הכא נמי כדרבא?

24. כן פירש רש"י.

והתוס' מבארים פירושו של רש"י, שצורה זו היא מ"הצלמים" שלדעת חכמים בתחילת הפרק הם ספק אם כבר נעבדו, לכן אפשר להתירו מספק, כמו שמבאר רבי יוחנן "אתי ספק ומוציא מידי ספק".

ואין לומר שצורה זו היא "ודאי אליל", כי אם כן קשה ברייתא זו אף לרבי יוחנן, מה טעם ההיתר, הלא אין ספק מוציא מידי ודאי, כמו שאמר רבי יוחנן בתחילת הסוגיא?

והקשו תוס' [מבואר על פי תוס' הרא"ש, וזכה הרש"ש לכוון דבריו, ועיין במהר"ם המתקשה בדברי התוס']: אם אכן מדובר בצלמים, למה בסיפא כשחתכם ישראל אסור, הלא יש ספק ספיקא, ספק לא עבדו עדיין, ואף

ואילו אם הוא ודאי שהישראל התכו —
אסור.

וקשה: אמאי אסור, תיהווי כעבודת כוכבים
שנשתברה מאליה שהרי עתה שבור הוא?

ומתריצין: הכא נמי כמו דאמר רבא שיש
לחשוש שמא יגביהנו ואחר כך יבטלנו.

איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש: אילן של
אשירה, אין זורעין תחתיה ירקות בימות
החמה, כי נהנה מן צל האילן, ואשרה
אסורה בהנאה, אבל זורעים תחתיה ירקות
בימות הגשמים, הואיל והצל מפסיד את
הירקות בימות הגשמים, אינו נהנה מן
האשרה, אלו הם דברי חכמים.

רבי יוסי אומר: אף לא זורעים תחתיה
ירקות בימות הגשמים, מפני שהנבייה עלין
הנושרין ממנה בימות הגשמים נושרת עליהן
ובעל הירקות נהנה ממנה כזבל לקרקע.

וקשה: אמאי, הרי העלין נופלות מאליהן מן
הרוח — תיהווי כעבודת כוכבים
שנשתברה מאליה ובטלות ומותרות בהנאה
לדעת ריש לקיש —

ולמה אסור להנות מן הנבייה?

]ועל קושיא זו אין לתרץ תירוץ הנ"ל
כדרכא, כמובן, כי לא הישראל מבטלן אלא
מאליהן נושרות מן האילן].

ומתריצין: שאני התם שם באשרה שונה
דינו, כיון דעיקר עבודת כוכבים האשרה
קיימת, הלכך אף הנבייה הנושרת ממנה
אסורה [כמו שיבואר].

ומקשינן: והרי הברייתא שהובאה לעיל, מב-ב
וקתני בה שאם הגוי שיפה אליל של עץ
לצרכה — היא אסורה ושיפויה מותרין —

ולמה שיפויה מותרים, הא שיפויון, דעיקר
עבודת כוכבים קיימת ונשאת באיסורה,
ובכל זאת קתני, לצרכה — היא אסורה
ושיפויה מותרין. והרי עיקר עבודת כוכבים
קיימת? (25)

ומתריצין: אמר רב הונא בריה דרב יהושע
שונה הדין בנבייה הנושרת, לפי שאין
עבודת כוכבים בטילה דרך גדילתה
כלומר: אשרה דרכה בכך כל ימות השנה
להשיר את עליהן ולגדל אחרים, ואין
בנשירה זו ביטול היות ועיקר עבודת כוכבים

הציל את עצמו לא יציל אחרים. אבל בצורת
דרקון אם ראינו שהישראל חתכו, נשאר רק צד
אחד להתיר, שמא יתיאש ממנו הגוי, ובאופן זה
סברה הברייתא — לדעת רבי יוחנן — שאינו
מספיק להתיר.

25. הקשו התוס': לכאורה יש חילוק בין שיפוי
הגוי לנשירה הנופלת מאליה, והחילוק פשוט,
אם שיפן הגוי לצרכה מותרין השיפוין אף אם
העיקר קיימת [כוונתם לומר: שאם שיפן כדי

אם תמצי לומר עבדו, ודאי יבטלנו הגוי כשיראנו
חתוך, ולא יעבדנו עוד. — כשם שהתירו חכמים
המוצא "שברי צלמים", ואחת הסיבות שהתרנום
היא: כי הגוי לא יעבדנו עוד מפני שהוא שבור?
ומתריצים: יש לחלק בין סתם שברי צלמים
לבין הדין של דרקון. בסתם צלמים יש כמה
צדדים להתירם, האחד, כי מסתבר שהגוי שברם,
כי אילו הישראל שיברם היה עושה כדינו לבערם
לגמרי מן העולם, ועוד, אף אם נשתברו
מאליהם, יתיאש מהם הגוי באומרו: אם לא